

ציד"ה לדרך – יום הקשיש הבינלאומי, 1 באוקטובר מדריך למורה

מדי שנה ב-1 באוקטובר מציינים בעולם את "יום הקשיש הבינלאומי". יום זה בא לכבד, להוקיר ולציין את הדאגה לרווחתם של הקשישים ברחבי העולם. התאריך נקבע על ידי וועדה של האו"ם בנושא הזקנה, שהוקמה בשנת 1891 כדי לחקור ולטפל בצרכי הקשישים בעולם.

לפניכם גיליון ציד"ה לדרך בנושא. הגיליון מיועד לתלמידים בכיתות ה – ח (אך מתאים גם לתלמידים בכיתות ט - יב), בתיוכם של מחנכי הכיתות (ובחטיבה העליונה גם מורים לסוציולוגיה) להעמקת הלימוד תוך התנסות באסטרטגיות של למידה משמעותית.

בגיליון יחידות לימוד מגוונות, המאפשרות עיסוק בנושא היחס לקשישים מהיבטים שונים, כתוספת וכהרחבה לנלמד במסגרת המקצוע "תרבות ישראל ומורשתו".

המחנכים יכולים לבחור מבין היחידות, את אלה המתאימות לתלמידי הכיתה עפ"י רמות הקושי ועפ"י הרלוונטיות של התכנים לתלמידי הכיתה.

ניתן לעשות שימוש ביחידות נבחרות במסגרת "בית מדרש" כיתתי לקראת החגים, או "בית מדרש" קהילתי – תלמידים, הורים מורים, לשלב לימוד בחברותא ב"סיור סליחות" או טקס "תשליך", או כל פעילות אחרת שהופכת את הלימוד למשמעותי ורלוונטי לתלמידים ולקהילה.

מטרות:

1. גיבוש עמדות בסוגיות ודילמות מהיבטים שונים בנושא היחס לקשיש
2. התנסות בלמידה מעמיקה, מתוך משמעות אישית, חדווה ויצירתיות.

יחידות הלימוד בגיליון:

- "שִׁתְּשָׂאָר צַעִיר לַנְּצַח"!! (בוב דילן) - על קידוש הנעורים בחברה המודרנית
- אֶל תִּשְׁלִיכֵנִי לְעֵת זְקֵנָה כְּכֹלֹת פְּחֵי אֵל תֵּעַזְבֵנִי (תהילים עא, ט)
- "הַזְקֵנָה מִבִּיכָה, הֵם מִתִּים פֶּה מְבוֹשָׁה" (מתוך שירו של אביב גפן, "עורי עור")
- מִפְּנֵי שְׂיִבָּה תִּקְוִים וְהַדְרֵת פְּנֵי זָקֵן (ויקרא יט, לב)
- "...וְאִין אֵילָן בְּלֵי שׁוֹרְשֵׁים וּפְרֵי לֵאל אֵילָן נִיצָן..." (דידי מנוסי)
- "מבצע סבתא": גיוס הנוער למען הקשיש בקהילה - סיכום

עקרונות ואסטרטגיות ללמידה משמעותית בגיליון ציד"ה לדרך¹

1. למידה בשלושה ממדים

ביחידות הלימוד שלפניכם הזדמנות לחוות למידה משמעותית בשלושת ממדי הלמידה:

הממד החווייתי רגשי: חלק מן היחידות פותחות בפנייה אישית לתלמיד, הקוראת לקשב ולהתבוננות פנימית. למשל:

- *חשבו על דמות של קיש או קישה הקרובים אליכם. זה יכול להיות סבא או סבתא, או סבא של אישה אחר, שהוא מנמנותי בצולמכם. חשבו: מדוע דמות זו קרובה אליכם? מה המיוחד בו או בה? כיצד אילם המתקדם משפיע על יחסי הקרבה ביניכם? מה הייתם רוצים לאחל לו או לה? ספרו לחבריכם על הדמות היקרה לכם (צ' 3)*

כדי לאפשר לתלמידים התבוננות וקשב פנימיים, חשוב לייצר עבורם אקלים ומרחב מתאימים:

- המורה ידבר בקול שקט ורגוע, שיכניס את התלמידים לאווירה של שקט פנימי.
- חשוב לבקש מן התלמידים לעצום עיניים, להקשיב לעצמם, לחויות שלהם, להתבונן אל תוך פנימיותם ולחפש "תמונות" של רגשות ומצבים.
- יש לאפשר לכל התלמידים שרוצים לשתף את חבריהם בחוויה, לעשות זאת.
- מאידך, אין ללחוץ על תלמיד, שאיננו מעוניין לשתף, לעשות זאת.

הממד הקוגניטיבי: ביחידות הלימוד שבגיליון זה, משולבות דילמות לדיונים בחברותא, וכן שאלות כלליות – אינטגרטיביות היוצרות חיבורים או שיח בין הטקסטים.

דוגמא לדילמה בגיליון:

החברה של היום מקדשת את האדם הצעיר, כולם רוצים להישאר צעירים ולהיראות צעירים. בסרט מננות השיש, "הנוצר של 1968" (מאי בארי שיר) מוצגים הצעירים האפלים של 1968 הצעירים בארה"ב.

- קראו את הטקסט הבאים ודעו צמדה מנומקת בשאלה איזו הנהגה טובה יותר לחברה: הנהגה של הצעירים, הנהגה של זקנים או הנהגה מצורבת – צעירים וזקנים?
- צרכו הכיתה "שיח ושי" (דיבויט) ונסו לשכנע זה את זה בצמדתכם

טיעונים אפשריים מתוך הטקסטים:

הנוער לשלטון	הזקנים לשלטון
בתקופת הנעורים יש פוטנציאל לצמיחה מתמדת: יכולת ללמוד, ליצור, לשנות, ועוד	החכמה האמיתית מגיעה רק בגיל זקנה: האדם הזקן מבין את מגבלותיו כאדם, ולכן מסוגל לראות באופן ברור ומדויק את צרכיה האמיתיים של החברה.
אנשים צעירים מסתגלים במהירות לשינויים, ועל כן יכולים להנהיג את החברה אל העתיד	לאדם הזקן ניסיון חיים רב, ולכן שיקול דעתו טוב יותר משיקול דעתו של הצעיר.
אנשים צעירים אמיצים, ולכן מסוגלים להתמודד עם מה שהעתיד צופן	לאדם הזקן אין יצרים: יצר הממון, יצר השררה וכו', ולכן בשיקול דעתו יש בחינה של הטוב המוחלט
לאנשים צעירים יש כוח ולכן הם יכולים לקדם את החברה מבחינה כלכלית, וגם להילחם במלחמות, אם יש צורך	לאדם הזקן ראייה רחבה יותר של מכלול ההיבטים בחיים, ולכן הוא מסוגל לקבל החלטות טובות יותר משל הצעיר.
לאנשים צעירים יש פוטנציאל ליצירת חיים ולהמשכות	האדם הזקן כבר לא עסוק בטיפול בילדים, בעבודה וכו' לכן הוא פנוי יותר לענייני הציבור.

¹ להעמקה בעקרונות ואסטרטגיות ללמידה משמעותית ראה נספח

דוגמאות לשאלות אינטגרטיביות :

- *ממה מתחילים לצעדים, במצב עם לקניט? מה דעתכם על כך?*
- *מהו יחס החברה ללקן, הטקסטים שחברתם? מה דעתכם על כך?*
- *מדוע הלקנה מביכה צפ"י הטקסטים שלפניכם? מיינו את האורחים האורחים אובייקטיביים, שאינם תלויים בחברה, ולאורחים חברתיים שניתן לשנות אותם*

דילמות ושאלות אלה מאפשרות העמקה מאתגרת בתכנים ופיתוח חשיבה מסדר גבוה.

המורים מוזמנים להוסיף או לשנות את המטלות, בהתאם לרמת הכיתה, אך כדאי להימנע משאלות "טרחניות", של הבנת הנקרא, המדכאות את הסקרנות והעניין.

הממד ההתנהגותי: ברוב יחידות הלימוד בגיליון זה קיימות מטלות המבקשות לתרגם את הנלמד לפעילות "מהלכה למעשה".
דוגמאות:

- *מה אתם יכולים לעשות כפני נוצר, כדי למנוע בדידות:*
  - א. על לקניט קרובים משפחתכם
  - ב. על לקניט בקהילה*הצילו כיתה פציוליות שונות בכל אחד מן המצבים א' וב', בחרו את הפציולות הקהילתית הישירה ביותר וישאו אותה בקהילתכם.*
- *הלמינו 'כדישה על כיצ' עם סבא/סבתא /סבא רבא/ סבתא רבתא.*
  - *אילו אותם השיחה על מה עשו בנצורהם:*
  - *השתתפות במפעלים חברתיים, חינוכיים, כלכליים, ביטחוניים בשנותיה הראשונות של המדינה*
  - *התחולות והרצאות שליוו אותם בהשתתפות בהקמת המדינה*
  - *שתפו אותם בהכנת אלבום /מצגת משותפת המתעדת את פולצ'ט ותרומתם למדינה ולחברה בישראל*
  - *הציגו כיתה את הצבודה המשותפת שלכם ותארו את ההרצאה שליוותה אתכם במהלך הצבודה והשיחה*

חשוב שהמורים יחברו מטלות אלה לפעילויות קהילתיות הקיימות בבית הספר, ויציעו אלטרנטיבות ל"מעשה" במסגרת הפעילויות הקיימות.

2. למידה בחברותא

בגיליון שלפניכם, כל יחידות הלימוד מכילות "דפי חברותא" המאפשרים דיאלוג בין התלמידים ובין הטקסטים בסוגיות שונות העולות מתכניו של הנושא. דפי החברותא כוללים טקסטים המאירים זוויות שונות של אותו נושא, עמדות שונות על סוגיה או דילמה – ולכאורה, מנהלים דיאלוג ביניהם. השאלות המצורפות לדפי החברותא מזמינות את התלמידים לדיאלוג.

המלצות:

1. חשוב לפתוח את הלימוד בשאלה האישית בראש כל יחידה (הממד החווייתי רגשי), לעבור ללימוד בחברותא של תכני היחידה (הממד הקוגניטיבי), ולשוב למליאה לדיון מסכם.

2. חשוב לקיים את דיוני הדילמה במסגרת החברותא, ובאסיף – לקיים דיון מסכם.
3. ניתן להציג "שיח ושיג" (דיבייט) כתוצר למידה בפני שכבת גיל אחרת, בפני הורים וכו'.
4. כדאי למקד את הלמידה במטרות נבחרות (ראו מטרות הלמידה בחברותא בנספח) : להציג את המטרות לפני הלומדים, ולאחר הלמידה לנהל דיון רפלקטיבי על השגת המטרות.
5. ניתן לשנות את השאלות הנתונות בגיליון או לחלופין, לבקש מן התלמידים לנסח שאלות נוספות/ אחרות.

3. למידה בין - תחומית

בגיליון שלפניכם משולבים טקסטים מתחומי דעת שונים :

- יצירות ספרותיות : שירים – סבא אברם/ יהונתן גפן, הילד הקטן והאיש הזקן/ של סילברסטיין וסיפור עממי.
- שירים מולחנים : שתישאר_צעיר לנצח/ בוב דילן, אנשי העלייה השנייה/ נתן אלתרמן, סבא שלי/ דידי מנוסי ועוד
- אמנות חזותית : תצלומים אומנותיים וכרזות
- הגות יהודית : טקסטים מן המקורות וטקסטים עכשוויים

חשוב לתאם עם המורות למוסיקה, לספרות, ולאמנות עיסוק בטקסטים הנ"ל . במידה ואין אפשרות לשיתוף פעולה עם תחומי דעת אלה כדאי לנקוט בפעולות הבאות :

- כשביחידה הנלמדת משולב שיר עם לחן, מומלץ להשמיע אותו לתלמידים (ניתן למצוא ביוטיוב) ולבחון יחד אתם - האם הלחן (הקצב, המלודיה) משקף את המילים?
- ביחידה שבה אומנות חזותית – מומלץ לדון ביצירה ולבחון איזה היבט היא מוסיפה לנושא? מה הפרשנות שלה לנושא? כיצד הוא מקיים דיאלוג עם הטקסטים האחרים?
- בחלק מן היחידות משולבת מטלה של הבעה אומנותית – עודדו את התלמידים ליצור את יצירתם כפרשנות אפשרית נוספת לנושא היחידה. ניתן להוסיף מטלות יצירה גם ביחידות האחרות.

נספח : למידה משמעותית – עקרונות והדגשים

למידה משמעותית הינה למידה מתוך משמעות אישית, חדווה, סקרנות ויצירתיות.

- בלמידה משמעותית הכוונה ללמידה הרלוונטית לחייהם של התלמיד והתלמידה ונוגעת במירב נימי נפשם ונשמתם, תוך שהיא מערבת היבטים מגוונים של התנסויות ופעילויות, לבד ובצוות, משלבת היבטים רגשיים, חווייתיים, וקוגניטיביים ודרכי מבע מגוונות (אומנויות) ומאפשרת למידה במרחבים שמעבר למרחב הכיתה (כמו פעילות בטבע, מוזיאונים ומרחב וירטואלי – דיגיטאלי)
- למידה והוראה אלה מאפשרות העמקה ופיתוח החשיבה, לצד התפתחות קוגניטיבית, חברתית, רגשית, ערכית ורוחנית של התלמיד והמורה גם יחד, במרחב הכיתתי והבית

עקרונות פדגוגיים מרכזיים

1. נקודת המוצא היא ההבנה כי אכפתיות, כבוד, הערכה ואמון בין כל השותפים במעשה החינוכי הינם הכרחיים ללימוד מתוך סקרנות, הנאה, חדווה והשקעה אינטריונית (פנימית) של כולם.

2. חוויה של אוטונומיה, שותפות וסינרגיה. כלל השותפים במערכת החינוך חייבים לחוש שיש להם מרחב אוטונומי לקבל החלטות ולבחור מה לעשות. תחושת החופש והאוטונומיה היא מהותית לנפש האדם. ללא חוויה כזו אנו מחניקים חלקים נרחבים מכוחות הנפש, הרוח והאינטלקט של השותפים במערכת. מבלי לפגוע בסדר הנדרש ללמידה והוראה, צריך שכל אחד מהשותפים במערכת החינוך יקום בבוקר כשהוא יודע שהוא בוחר לפחות חלק ממה שהוא יעשה במערכת החינוך (שישאל עצמו מה אני רוצה לעשות היום?). לצד זאת, שותפות והקשבה לכל השותפים במעשה החינוכי תייצרנה סינרגיה – פעולה משותפת שבה "הסך הכול", ה"שלם", גדול משמעותית מסכום חלקיו.

3. זמן מרחב ושקט להקשבה והתבוננות פנימית – על מערכת החינוך לייצר עבור כל השותפים בה מרחב של זמן ושקט להקשבה פנימית ולחשיבה עצמית, וכן גם לדיון וחשיבה פתוחה על הנושאים והערכים החשובים של החיים ובכלל זה מאין אנו באים, לשם מה ומה יעשה את החיים ראויים עבורנו.

כדי להתפתח כאדם חושב שקשוב לעצמו ולרגשותיו, כדי להיות מסוגל לווסת רגשית וקשבת את עצמך וכדי לברר לעצמך את ערכיך – אדם צריך זמן, פניות ושקט "לשמוע את עצמו חושב וחש".

4. האדם כשלם – שימוש בדרכים מגוונות לדעת את עצמנו ואת העולם. הוראה בדרכים מגוונות הנותנות ביטוי לאינטליגנציות מרובות ושונות של תלמידים ולדרכי הבעה מילוליות ויצירתיות כאחד. חיזוק הפתיחות ויכולת ההקשבה, הביקורת והביקורת העצמית, כחלק משיח לימודי המקשר בין עולם התוכן לבין סוגיות אישיות ודילמות עכשוויות.

דגשים בתהליכי הוראה-למידה-הערכה הנגזרים מעקרונות אלו

1. הכללת שלושה מימדים: המימד ההכרתי - המושכל (ידע), המימד הרגשי-חווייתי והמימד ההתנהגותי.
2. חיזוק הפתיחות, יכולות ההקשבה, הביקורת והביקורת העצמית כחלק משיח כיתתי בין הלומדים למורה ובחברת התלמידים בינם לבין עצמם.
3. פיתוח גישה דיאלוגית, בית-מדרשית, בין הלומדים, תוך יכולת להכיר ולהוקיר ריבוי דעות.
4. חיפוש והדגשה של המרכיבים הרלוונטיים, המשמעותיים והאקטואליים לעולמם של התלמידים.
5. טיפוח אופני לימוד מעוררי חוויה המשלבים דרכי מבע יצירתיים, כגון: אומנות לגווניה - אומנות חזותית, קולנוע, תיאטרון, מחול ומוזיקה, פעילות גופנית, פעילות חקלאית, קשר אל הטבע ועוד.

6. עידוד ללימוד פעלתני המתאפיין בגישה הבנייתית- חקרנית, עבודה אישית וקבוצתית, גישה בין-תחומית ועוד, ובכלל זה שילוב עבודות חקר ומיזמים (פרויקטים) בתהליך הלמידה.
7. חיבור בין המישור של הלימוד הפורמאלי לבלתי-פורמאלי תוך הדגשת השילוב בין לימוד עיוני והתנסות חווייתית במסגרות החינוך הבלתי פורמאלי ולמידה חוץ כיתתית (גנים לאומיים, מוזיאונים, סיורים ופעילות העשרה בלתי פורמאלית במשפחה, בחברה ובקהילה).
8. חיזוק הקשר בין הנלמד בתחומי הדעת השונים לבין חינוך ערכי פעיל, "מהלכה למעשה".
9. חיזוק הקשר בין הנלמד בתחומי דעת משיקים ויצירת זיקה מפרה ביניהם.
10. יצירת כלים המסייעים לעיצוב השקפת עולם אישית בתחומי המחשבה, הזהות, הערכים ואורחות חיים.
11. עידוד לשיתוף פעולה בין הגורמים השונים המעורבים בעשייה החינוכית בתחום החינוך היהודי בבית הספר : מחנכים, מורים מתחומי הדעת, רכזי שכבה ורכזי חינוך חברתי, הנהלת בית-הספר, הורים וגורמים חוץ בית-ספריים (חברי המכינות הקדם-צבאיות, שנת השירות ובוגרי תנועות הנוער) .
12. שילוב אמצעי למידה מתקדמים של תקשוב ולמידה מרחוק.
13. הכללת דרכי הערכה מגוונות וחלופיות.

למידה משמעותית בהוראת תרבות ישראל

1. למידה בשלושה ממדים כביטוי לתפיסת האדם כשלם

תוכנית הלימודים "תרבות ישראל ומורשתו" מקדמת תהליכי הוראה – למידה דינאמיים, רב – ממדים, המשלבים רבדים הכרתיים, ערכיים, רגשיים והתנהגותיים, הקשורים ביחסי גומלין עם קהילות ועם מעגלי שייכות. על פי תכנית הלימודים, תהליך למידה משמעותי, יתרחש, תוך מודעות ומכוונות לשלושה ממדי למידה :

- **הממד החווייתי-רגשי :** למידה משמעותית מתאפשרת באקלים המביא לידי ביטוי התבוננות פנימית, הקשבה לקול האישי, פתיחות ואמון, ומאפשר צמיחה רגשית ואינטלקטואלית.
- **הממד הקוגניטיבי :** למידה משמעותית מתאפשרת בסביבה המציבה גירויים אינטלקטואליים ומעודדת סקרנות וחתירה לאמת : עיסוק בדיונים ערכיים של הבהרת ערכים, בלי כפייתם, תוך קישור הנלמד עם סוגיות אקטואליות ורלוונטיות לחייו של הלומד, ותוך חיזוק הפתיחות ויכולת ההקשבה, הביקורת והביקורת העצמית.
- **הממד ההתנהגותי- יישומי :** למידה משמעותית מתקיימת במקום שבו ניתנת ללומד אפשרות לבחור דרך לביטוי הנלמד באורחות חייו בבחינת "כל שמעשיו מרובים מחכמתו, חכמתו מתקיימת" (אבות, ג, יב).

2. למידה בחברותא (או למידה "בית מדרשית") כמקדמת חוויה של אוטונומיה, שותפות וסינרגיה :

הלמידה בחברותא מובחנת מההוראה הפרונטלית בכמה היבטים:

- א. **התכנים** מעודדים שיח דיאלוגי בין התלמידים לבין עצמם, בין הטקסטים השונים ובין המורים לתלמידים וכן בין התלמידים והמורים לקהילה/ דגש על רלבנטיות וזיקה לעולמו של התלמיד.
- ב. **פדגוגיה**: פתיח מאתגר במליאה – הצגת הנושא באמצעות שאלה אקטואלית/ רלוונטית לחיי התלמיד, לימוד בחברותא (רצוי בזוגות) ודיוני דילמה (ראה בהמשך), אסיף – הצגת המסקנות של החברותות במליאה ודיון מסכם. תוצר הלמידה יכול להיות "שיח ושיג" (דיבייט) כיתתי (ראה בהמשך).
- ג. **תפקיד המורה**: הידע אינו בלעדי למורה ולכן המורה אינו "מלמד" אלא "מנחה" המפתח לומד עצמאי
- ד. **אקלים כיתתי**: פתוח, מעודד שאילת שאלות; דגש על מרכיבים של ידע, רגש ומעשה בלמידה/ עידוד יצירתיות / התאמה למגוון אינטליגנציות ורמות חשיבה מגוונות, יכולת הקשבה, הכלה, כבוד ופתיחות לדברי האחר.
- ה. **המרחב הלימודי**: מותאם לאופי המיוחד של למידה בית מדרשית ודיאלוגית/ ספריה ומרכז משאבים יהודי/ אסטטיקה/ נוחות/ ישיבה בקבוצות

מטרות הלמידה בחברותא:

- טיפוח לומד עצמאי הנוטל אחריות על תהליך הלמידה
- חיזוק הערבות ההדדית בין הלומדים (לימוד מבוגרים צעירים, לומדים שיש להם צדדים חזקים תומכים בחבריהם וכו')
- **חיזוק ועידוד הקשבה, הכלה, הבנה וקבלת האחר**
- עידוד לימוד לשם לימוד ולא לשם השגיות
- טיפוח אהבת הלימוד לשמה
- שילוב ידע, רגש וחוויה בלימוד
- עידוד יצירתיות והבעה אישית
- מתן מקום לקולות השונים של הפרשנות, המנהג והמסורת של קהילות ישראל לגווניהן
- טיפוח לימוד שמביא לידי מעשה (פרוייקטים חברתיים בבית הספר ובקהילה)
- חיזוק הקשר בין מורים-תלמידים והורים
- הנחלה והטמעת הוראה דיאלוגית הן באוכלוסיית המורים והן באוכלוסיית התלמידים
- חיזוק המודעות להיבטים בין אישיים ורגשיים הנוצרים בתהליך הלמידה
- טיפוח דמות המורה- המנחה (המנחה כמאפשר צמיחה ואוטונומיות של הלמידה בבחינת "מכל מלמדי השכלתי")

הבהרת ערכים: דיוני דילמה בחברותא ו"שיח ושיג" (דיבייט) כתוצר הלמידה בחברותא

דיוני דילמה² הם אחת הדרכים הטובות לניהול דיון קבוצתי/ בחברותא. כלי דידקטי זה מאפשר השתתפות של תלמידים רבים, גם כאלה שאינם מרבים להשתתף בדיונים כיתתיים אחרים. במוקד הדיון עומדת בעיה ערכית המעוררת עניין ומחלוקת, שקשה להישאר אדיש כלפיה, והתלמידים מוזמנים להתייחס אליה ולחוות את דעתם לגביה. העמדות שהם מציגים והנימוקים שהם נדרשים לתת לעמדותיהם הם חומר הגלם העיקרי של השיעור, ומתוכו ממשיכים אחר כך בלימוד מקורות אשר מתייחסים לאותה דילמה ומציגים עמדות מגוונות, ולעתים אף שונות מאלו שהוצגו על ידי התלמידים. מלבד ההיכרות עם מקורות התרבות ועם הוגים שונים מהווה העיסוק במקורות גם סוג של מפגש עם דרכי התמודדות עיונית שיטתיות עם הדילמות; בעקבות לימוד זה הכוונה היא שהתלמידים ישכללו את דרכי הטיעון שלהם בדיונים הבאים.

דילמה היא בעיה (או שאלה) אשר יש בה התנגשות בין ערכים (או אינטרסים), ואשר נדרשת בה הכרעה מעשית.

שלבם בדיון דילמה: תרשים סכמאטי

1. הצגת האירוע

בשלב זה³ מוצג המקרה בקצרה, בצורה ניטרלית (ממעורבות רגשית ומשיפוטיות) ככל האפשר, תוך הבאת הנתונים ההכרחיים המעוררים את הדילמה. נדרשת כאן הבחנה בין עיקר וטפל (בעיקר כשהדילמה לקוחה ממקורות ארוכים ומפורטים) ויכולת ניסוח תמציתי. האירוע הנדון עשוי לעלות מתוך המקור ההגותי שלמדם בכיתה (בטרם מעיינים בעמדה המובעת בו ביחס לדילמה), או בהצגה בעל פה על ידי המנחה, או מתוך חומרי עזר שונים, כמו: סיפור, שיר, סרט, כתבה בעיתון וכו'.

2. הצגת הדילמה

בשלב זה⁴ נאבחן מתוך האירוע את הדילמה או הדילמות העולות ממנו. כאמור לעיל, הדילמה תוצג לא כהתלבטות של המעורבים בה (אף שמבחינה מעשית, כמובן תיתכן התלבטות כזו), אלא כשאלה מעשית שהמצב מעורר. (בשלב מאוחר יותר ננסה לנסח שאלה זו במונחים כלליים יותר, כך שהיא תתאים גם לאירועים מקבילים נוספים) כיוון שכל אירוע עשוי לעורר יותר מדילמה אחת ליותר מדמות אחת, יש לציין בשלב זה:

א. מיהו בעל הדילמה?

ב. מהי השאלה המעשית שבפניה הוא עומד?

3. זיהוי הערכים המתנגשים

שלב זה הוא כמובן חלק בלתי נפרד מהגדרת הדילמה, אולם מבחינה קוגניטיבית הוא מחייב הפשטה והמשגה שאינן כלולות בדרך כלל במקור שלפני התלמיד. רצוי לזהות יותר מערך אחד בכל צד, כדי לבחון את הדילמה מזוויות שונות. כמו כן, יש לשים לב ש"ערכים" הכוונה ליעדים על דרך החיוב (מהם האידיאלים שמבקשים להשיג) ולא להתנהגויות חלופיות או לביטויים ומטבעות לשון שגורים הקשורים לעניין. כך למשל, לא נאמר שהערכים המתנגשים הם: אמת ושקר, או: חיים ומוות (בהקשר זה, שקר או מוות אינם הערכים הרצויים), אלא יש למצוא את הערכים הפוזיטיביים העומדים בדילמה הנתונה מול ערך האמת או החיים.

1. הצעת חלופות (אלטרנטיבות) לפיתרון

בניגוד לשלבים הקודמים שבהם נצפה לתשובות מוסכמות ומשותפות ככל האפשר לכולם, הרי שלב זה הוא שלב הדיון הפתוח⁵. בשלב זה ניתן לבקש שני דברים:

א. מה דעתם המנומקת של התלמידים? במקרה זה אין צורך למצות את הדיון שכן המשכו יהיה בדרך כלל בשלבים הבאים מתוך עיון במקור הנלמד.

ב. מהן אפשרויות הפעולה הפתוחות בפני בעל הדילמה? כאן יש לעודד את התלמידים לחשוב על מרב האפשרויות העולות בדעתם ובדמיונם (גם אם אינם מזדהים אתן במבט ראשון). ההנחה היא שהכרעה טובה היא תמיד הכרעה בין מגוון אפשרויות. פעמים רבות אנו

² מתוך: טיפולוגיה של דיוני דילמה / אריאל אביב – ההצעה מתייחסת לדיוני דילמה במליאה, והותאמה כאן לדיוני דילמה בחברותא – ההתאמות בהערות שוליים בהמשך.

³ כאשר משלבים דיוני דילמה ב"חברותא" כדאי להציג את האירוע במליאה, לפני ההתכנסות לחברותא.

⁴ רצוי לעשות זאת פעם אחת לפחות במליאה. לאחר שהתלמידים יתנסו בניסוח הדילמה ובזיהוי הערכים המתנגשים, ניתן להעביר שלב זה ללמידה בחברותא וכחלק ממנה.

⁵ עפ"י הצעתנו, הדיון יתקיים בחברותא, רצוי חברותאות של זוגות תלמידים.

פועלים באופן מסוים, ואחר כך מצטערים על כך, אלא שבשעת מעשה לא ראינו לנגד עינינו אפשרויות אחרות. לכן ככל שנבחן יותר אפשרויות, ההכרעה תהיה מושכלת יותר.

2. הכרעה

במצב רגיל ההכרעה כמובן היא אישית (על בסיס המחשבה והדיון בשלבים 1-5), אך בשלב זה נלמד בדרך כלל מקורות שיביאו עמדה אחת או עמדות שונות ביחס לדילמה הנדונה. כדי לקדם תרבות של מחלוקת, ולטפח בקרב התלמידים סובלנות לדעות שונות, נעדיף בדרך כלל מקורות המציגים הכרעות שונות ומנוגדות. לעתים המחלוקת תהיה בין תרבויות שונות ולעתים היא תשקף (באופן גלוי או סמוי) את ריבוי הקולות שבאותה תרבות עצמה. המשכו הישיר של שלב זה הוא ביסוס העמדות בשלב הבא.

3. ביסוס ההכרעה

בשלב זה מתבקש התלמיד להוציא מתוך המקור הנלמד את הביסוס להכרעה. לעתים הביסוס מפורש וגלוי לעין, ולעתים הוא סמוי ויש למצוא אותו מתוך עיון מדוקדק בטקסט. בכל מקרה התלמידים מוזמנים כמובן להוסיף שיקולים משלהם לביסוס העמדות השונות שילמדו בכיתה. בדרך כלל ביסוס הוא העמדה של ההכרעה המסוימת במקרה הפרטי שלפנינו על עקרונות ושיקולים כלליים יותר, אשר חלים על מקרים רבים ושונים, ואשר מצביעים על שיטתיות ועקביות. במהלך הלימוד חשוב לעשות הבחנה בין שני סוגי ביסוס, שלשניהם יש חשיבות רבה בביסוס של טענה:

- א. **ביסוס הגיוני** על ידי מתן נימוקים, דוגמאות, וכיו"ב. (כמובן, לאורך הלימוד יש להבדיל בין נימוק שעשוי להיות "משכנע" מבחינה רטורית ובין נימוק תקף מבחינה לוגית).
- ב. **ביסוס פורמאלי** על מקור סמכות מוסכם (פסוק, פסיקה משפטית או הלכתית, עקרון כללי, וכיו"ב)⁶. כאן גם נבחן עד כמה תלמידים הפנימו כללים שנלמדו קודם לכן, ועד כמה הם מיישמים אותם כהלכה במקרים חדשים.

4. מה הלאה? מסקנות, השלכות, סימני שאלה

שלב זה אינו הכרחי למהלך דיון הדילמה, אך בשלבים מתקדמים של הלימוד נצפה שהתלמידים יוכלו לנסח הכללות עקרוניות של הדיון או ההכרעה בדילמה זו, וכן להצביע על מקרים אחרים שניתן ליישם בהם עקרונות אלה. כמו כן, ניתן לעמוד בשלב זה על שאלות שנותרו פתוחות ועל קשיים פנימיים וחיצוניים המתעוררים בעמדה שהוצגה לעיל.

"שיח ושיג" – דיבייט⁷

דיבייט (באנגלית: "ויכוח" או "דיון") הוא משחק מלהיב מחד וכלי חינוכי מהמעלה הראשונה מאידך.

הדיבייט הוא אמצעי חווייתי ויעיל מאין כמוהו להקניית אינספור מיומנויות וכישורים בעלי חשיבות עליונה לחיים, כגון: כושר ביטוי והבעה עצמית, לוגיקה, חשיבה אנליטית, חדות ומהירות מחשבה, העברת מסרים מדוייקת, תפקוד תחת לחץ, דיבור מול קהל, שפת גוף, ניסוח ואוצר מילים, חשיבה ביקורתית, ידע כללי, הגברת הביטחון העצמי, אנגלית וכמובן תרבות דיון – וזו רק רשימה חלקית.

הדיבייט מתאים לכל הגילאים, מתלמידי יסודי ועד מבוגרים.

איך זה עובד?

⁶ בשיעורי תרבות ישראל יבסס התלמיד את טיעונו על מקורות הסמכות של החברה בישראל על שלל גווניה; מקורות המשפט העברי מימי חז"ל ועד ימינו, מערכת המשפט, ספרות המחשבה היהודית והכללית (פילוסופיה ומוסר) והוגים ציוניים מרכזיים.

⁷ מתוך: המרכז הישראלי להעצמת האזרח <http://www.ceci.org.il/debatemain>

פשוט מאוד. ראשית, בוחרים נושא לויכוח⁸. הנושא יכול להיות כל דבר בעולם, וניתן להתאימו לגיל המשתתפים ואופיים. מתלבשת אחידה בבתי ספר, דרך הפלות ועונש מוות וכלה בכלכלה, מדיניות חוץ ויחסי הורים-ילדים. גם מקומם של נושאים הומוריסטיים והיתוליים לא נפקד. כעת מתחלקים המשתתפים לשתי קבוצות: "ממשלה" – שתמוך בנושא הנבחר, ו"אופוזיציה" – שתנגד לו. הצדדים נבחרים טרם הכרזת הנושא, כדי לעודד את המשתתפים להתווכח גם נגד דעותיהם האישיות (חווייה מעשירה הן מקצועית והן ערכית).

או אז מוכרז הנושא (לדוגמה: "בית זה מאמין שיש להפריד את הדת מהמדינה בישראל"), ולשתי הקבוצות ניתן זמן הכנה קצר, במסגרתו עליהן להכין טיעונים לתמוך בצד שלהם בוויכוח. בסיומו, יעלה כל אחד מהמשתתפים בתורו (ראשית נואם מהממשלה, אחריו מהאופוזיציה, וחוזר חלילה), וישא נאום בו יציג את טיעוני הקבוצה שלו, ויגיב לדברי הקבוצה היריבה. לכל קבוצה יש אפשרות לקטוע את נאומו היריבים בצורה מנומסת ובמסגרת החוקים, באמצעות קריאות ביניים. בסיום הדיבייט ינמקו השופטים מי הקבוצה ששכנעה אותם (ללא קשר לדעותיהם האישיות), כשהשיפוט מתבסס הן על התוכן (איכות הטיעונים) והן על אופן הצגת הדברים (סגנון הדיבור).

אירוע דיבייט בבית ספר: מה זה נותן?

1. פיתוח החשיבה

- חשיבה לוגית
- חשיבה אנליטית
- חשיבה ביקורתית

בדיבייט מושם דגש רב על הלוגיקה שבפיתוח ובהפרכת טיעונים, וטיעון שאינו נבנה באופן לוגי וקוהרנטי נופל מהר מאוד. התלמידים נדרשים לנתח נושאים רבים לעומק כדי להבין מה עומד בלבו של הדיון, וכך מפתחים יכולות אנליטיות גבוהות. לסיום, ראיית כל נושא משני צדדיו, והבנת תהליכים רבים בעולם כפועל יוצא של הדיון בהם, מפתחים מאוד את החשיבה הביקורתית.

2. פיתוח יכולות רטוריות

- כושר ביטוי והבעה עצמית
- אוצר מילים, ניסוח וחידוד מסרים
- דיבור בפני קהל

תלמידים שבשיעור הראשון מגמגמים ויורדים מהבמה לאחר דקה וחצי, מגלים כעבור חודשיים שחמש דקות אינן מספיקות להן. השימוש בשפה, ההבנה באילו מילים להשתמש ובאילו לא, חידוד המסרים כך שיובנו באופן הבהיר ביותר, והיכולת לעשות כל זאת מעל במה בפני קהל – כולם הופכים לטבע שני בעקבות העיסוק בדיבייט.

3. הקניית ערכים

- הקשבה לזולת
- תרבות דיון
- הבנה הדדית

מתוך רצון לנצח במשחק, מגלים התלמידים שכדי לענות ביעילות לדברי היריב, עליהם ראשית להבינם, ומכאן שיש להאזין להם בקשב רב. כך מתפתחת ההבנה שהקשבה לזולת היא בעצם אינטרס עצמי. חוקי המשחק והצורך להקשיב הופכים מהר מאוד לדרך חיים, ובכך מתפתחת תרבות הדיון. לסיום, הצורך להגן בכל פעם על עמדה שונה, שנקבעת שרירותית, מסייע לפתח את ההכרה ש(כמעט) לכל נושא בעולם יש שני צדדים לגיטימיים.

3. למידה בינתחומית כביטוי לתפיסת האדם כשלם:

⁸ אנו מציעים להשתמש בדיבייט כתוצר של הלמידה בחברותא, לאחר שהתלמידים דנו בדילמה וגיבשו עמדה, יהיה עליהם לייצג עמדה אחת בוויכוח מול העמדה השנייה.

"למידה בינתחומית שואפת לערב את התלמידים בחקר נושא או בעיה המקפלים מספר היבטים, אשר בעבר מקובל היה לשייך אותם למקצועות שונים, אך "בחיים" מופיעים הנושאים הללו במשולב וללא הפרדה.

בתכנית לימודים בינתחומית שאובים נושאי הלימוד ממקבץ של מקצועות. ההקשר הרב מקצועי מניח את היסוד לזיהוי התכנים הללו על ידי התלמידים כנוגעים לחייהם, לעומת הלימוד החד מקצועי שתחמו צר יחסית, ואיננו משקף את חיי המציאות.

בסביבה לימודית בה רואים התלמידים בעליל את זיקת הנלמד למציאות, גדל הסיכוי שיגלו סקרנות בנושאים הנלמדים ומעורבות בתהליך הלמידה..."⁹ שתי שיטות ללמידה בינתחומית:

- א. שיטת החיבור
- ב. שיטת המיזוג

א. שיטת החיבור:

"מורים בעלי רקע מקצועי שונה מתכנסים ומרכיבים צוות הוראה (אשכול). כל אחד תורם חלק משלו השייך למקצוע שהוא מומחה לו תוך תיאום עם יתר חברי הצוות. אין הכרח לשלב את החלקים הללו זה בזה, כל חלק יכול לעמוד ברשות עצמו, עם זיקה כזו או אחרת לנושא המרכזי הנלמד... על פי שיטת החיבור, יודע כל מורה באופן כללי מה מלמדים עמיתיו, והוא יכול לאזכר זאת בשיעוריו. כך יכולים התלמידים לפתח ראייה יותר כוללת של תחום לימודי והבנה בסיסית של הקשר בין המקצועות השונים."¹⁰

ב. שיטת המיזוג

"חברי צוות ההוראה (האשכול) מנסחים בעיה אחת, רבת פנים והיקף, שממילא יש לה היבטים רבים ושונים, המשתייכים כל אחד לדיסציפלינה אחרת. ההיבטים השונים יכולים בעצמם להיות רבי-היקף מבחינה דיסציפלינארית"¹¹. הסיכום הסופי של עבודת התלמידים יתבטא בתוצרים שגם הם רב-מקצועיים במהותם, ואין הכרח שהמרכיבים השונים של התוצר הסופי ישויכו לדיסציפלינה אחת, זו או אחרת. בשיטה זו כרוכים שני המקצועות ואין צורך להבחין ביניהם בשום שלב בתהליך הלמידה. התוצר הסופי יבטא את התרומה של שני המקצועות בעת ובעונה אחת.

אנו מאמינים שתהליכי הוראה – למידה משמעותיים מאפשרים גם לתלמיד וגם למורה חוויה מצמיחה ומעצימה של למידה, ומאפשרים טיפוח יחסים של אכפתיות, כבוד והערכה. כלל השותפים במערכת החינוך יחוו מצד אחרים תחושה של אכפתיות והערכה כלפיהם, כמו גם יעניקו לאחרים תחושה כזו. זוהי חוויה הפוכה לתחושה של היעדר נראות ויחס שאינו אישי.

אנחנו מאחלים לכם ולתלמידים למידה משמעותית ומהנה
צוות המטה לתרבות ישראל

⁹ שחר ושלמה שרן. עיצוב נושאי-לימוד בין תחומיים: כיצד? טבריה, 1998

¹⁰ שלמה שרן, איימי טאן, "מבנה בית הספר והדרך ללמידה פורייה", הוצאת רמות אוניברסיטת תל-אביב, 2007,

תשס"ח, עמ' 58 - 59

¹¹ שם, שם

